

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMEN ADAYLARININ AVRUPA, ORTADOĞU VE TÜRKİYE'YE KOMŞU ÜLKELERE İLİŞKİN ALGILARI

PRE-SERVICE SOCIAL STUDIES TEACHERS' PERCEPTIONS OF EUROPE, THE MIDDLE EAST, AND THE NEIGHBORING COUNTRIES OF TURKEY

Kaya YILMAZ^{*}, Özlem YİĞİT^{**}

ÖZET: Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışma, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Avrupa, Ortadoğu ve Türkiye'ye komşu ülkelere ilişkin algıları ile birlikte Avrupa ve Ortadoğu kültürü hakkındaki düşüncelerini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada katılımcıları belirlemek için amaçlı bir örneklem seçimi, katılımcıların görüşlerini elde etmek için de yarı yapılandırılmış bir görüşme protokolü temel veri toplama yöntemi olarak kullanılmıştır. Araştırma verileri, kod ve kategorilerin verilere dayanmasını öngören endüktif nitel analiz yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının düalistik bir düşünce yapısına sahip oldukları, çalışma kapsamına giren ülkelere yönelik bakış açılarının dost-düşman ekseninde etrafında şekillendiği, açıklamalarının daha çok siyasi karakterde ve tarih bilgisine dayalı olduğu tespit edilmiştir. Cinsiyet faktörünün katılımcıların bakış açısında kısmen de olsa etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar sözcükler: sosyal bilgiler, öğretmen adayları, öğretmen aday görüşleri, kültürlerle yaklaşımlar

ABSTRACT: Based on qualitative research method, the purpose of this study was to describe and document social studies teacher candidates' perceptions of Europe, the Middle East and Turkey's neighbors together with their perspectives on the cultures of the Middle East and Europe. A purposeful sampling was used to identify and recruit research participants and a semi-structured interview protocol was employed to elicit participants' viewpoints on the research topic. The analysis of the interview transcripts by means of the techniques and strategies of inductive qualitative data analysis showed that participants' viewpoints on the topic were characterized by a dualistic thinking in that they viewed Turkey's neighbors solely in terms of a friend-enemy dichotomy, drawing heavily on their historical knowledge in their explanations which were mainly political in character and focus. Participants' viewpoints were in part affected by their gender.

Keywords: social studies, teacher candidates, pre-service teacher perspectives, approaches to cultures

1. GİRİŞ

Etkili, aktif, katılımcı, karar verme ve problem çözme becerileri gelişmiş, sorumluluk sahibi vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlayan sosyal bilgiler eğitimi, gerek içerik gerek yöntem açısından disiplinler arası bir yapıya sahip olmasından dolayı öğrencilerin yaşadıkları toplumda, ulusta ve dünyada kamusal yaşama katılabilmeleri için gerekli olan bilgi, beceri, tutum ve değerlerin gelişmesine yardımcı olacak nitelikte bir derstir. Mikro bazda yaşadığı çevreyi makro bazda dünyayı tanımayan bireylerin yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası düzeyde toplumsal yaşama etkin katılımları pek mümkün olmadığından, öğrencilerin yakın çevrelerini, ülkeleri ve dünyayı tanımaları sosyal bilgiler eğitiminin önemli amaçları arasında yer almaktadır. Öğrencilerin 21. Yüzyılın giderek birbirine bağımlı hale gelen dünyasına ayak uydurabilmeleri öncelikle onları eğitecek olan öğretmen adaylarının bizzat kendilerinin farklı ülke ve kültürleri iyi tanımalarını ve anlamalarını gerektirir. Küreselleşme ve bilgi teknolojisindeki ilerlemeler sonucu kültürler arası ilişki ve etkileşimin gün geçtikçe hız kazandığı günümüz dünyasında sosyal bilgiler öğretmen adaylarının farklı kültürleri tanımları, bu kültürlerle saygı duymaları ve çok kültürlü bir dünyada kendi kimliklerini ve kültürel değerlerini kaybetmeden uyum içerisinde yaşamayı öğrenmeleri sosyal bilgiler eğitimi amaçlarının gerçekleştirilmesi açısından önemlidir.

Günümüz dünyanın birbirine bağımlı bir doğaya sahip olduğu gerçeği artık sıradan bir vatandaşın günlük hayatında dahi kendisini hissettirmektedir. Bu sebepten, öğrencilerin dünya ülkeleri

^{*} Dr., Marmara Üniversitesi, kaya.yilmaz@marmara.edu.tr

^{**} Arş. Gör., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, ozlem1406@hotmail.com

ve farklı kültürlerle ilişkin doğru ve yeterli bilgi sahibi olmaları zamanımızın etkili vatandaşlık gereksinimlerinin başında gelen öğeler arasında kabul edilmektedir (Banks, 2004; Hodgson, 2008; Osler & Starkey, 2006; Pike & Barrows, 1979; Zevin & Corbin, 1998). Öğrencilerin diğer ülkelere yönelik bakış açılarının şekillenmesinde öğretmenlerin oldukça etkili olduğu tespit edildiğinden hizmet-öncesi ve hizmet-içi öğretmenlerinin diğer ülkelere ilişkin tutum ve algılarının araştırılması tavsiye edilmiştir (Pike ve Barrows, 1979; Zevin & Corbin, 1998). Sosyal bilgiler öğretmen ve öğrencilerinin farklı ülke ve kültürlerle ilişkin bakış açılarının incelenmesinin birçok eğitimsel yararları vardır. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir. Araştırma sonuçları (a) eğitimcilere kendi ülkelerindeki müfredatın uluslararası boyutunun ve yeterliliğinin gözden geçirilmesine olanak sağlar; (b) öğrencilerin farklı kültürlerle yönelik anlayışlarındaki zayıflık, yetersizlik ve eksiklikleri göstererek müfredatın planlanması sürecinde ihtiyaçların ve önceliklerin neler olduğunun tespit edilmesine yardım eder; (c) daha sonra yapılacak araştırmalarda öğrencilerin diğer ülke ve kültürlerle yönelik tutum ve bakış açılarında bir değişiklik -ilerleme veya gerileme gibi- olup olmadığının karşılaştırılmasına imkan verir; (d) öğretmenler ve öğrenciler arasında kültürlerarası tutumların nasıl oluştuğu ve değiştiğine ilişkin sürecin anlaşılmasına yönelik yapılacak araştırmalara ampirik kanıtlar sağlar (Pike ve Barrows, 1979; Zevin & Corbin, 1998).

Yukarıdaki açıklamalar araştırma konusunun önemini ortaya koymaktadır. Ülkemizde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Avrupa, Ortadoğu ve Türkiye'ye komşu olan ülkelere ilişkin algılarını inceleyen bir çalışma henüz yapılmamıştır. Alan yazındaki bu açığın giderilmesine ihtiyaç vardır. Bu çalışma, sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu olan ülkeler hakkındaki algılarını, özellikle Ortadoğu ve Avrupa kültürüne ilişkin bakış açılarını nitel araştırma deseni kullanarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1.1. Literatür Taraması

Literatür taramasında ilk önce bireylerin farklı ülke ve kültürlerle yönelik bakış açılarını ve tutumlarını inceleyen uluslararası çalışmalar daha sonra ülkemizde konuyla ilgili yapılmış olan araştırmalar açıklanacaktır.

Dünyadaki hemen her ülkenin vatandaşlarının farklı ülkelere ve kültürlerle yönelik algıları vardır. Bu algıların gelişmesinde ve yerleşmesinde tarihten gelen düşmanlık duygularının, ideolojik önyargıların ve bilimsel bir dayanağa sahip olmayan duyuların etkisinin olduğu belirlenmiştir (Neuman, 2001). Yöneticiler ulusal bir kimlik oluşturmak, savaş zamanlarında düşmana karşı birlik olmayı sağlamak ve barış zamanlarında da ekonomik ve sosyal alanlarda aldıkları kararlara destek bulmak amacıyla gerçek ya da hayali düşmanlar ve rakipler oluşturabilmektedir (Neuman, 2001; Saigol, 2005). Bu yüzden vatandaşların diğer uluslara ilişkin bakış açıları üzerinde en fazla etkili olanlar siyasetçiler ve ülke yöneticileridir. Yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü kuvvet olarak adlandırılan medya bu süreçte yöneticilerin en önemli yardımcısı konumundadır. Vatandaşlar, gazete ya da dergilerden okudukları veya televizyonda izledikleri haberlerden etkilenmekte ve diğer ülkelere ilişkin görüşlerini bu kaynaklardan edindikleri doğru veya yanlış bilgilere göre şekillendirmektedir (Berry, 2003; Convery ve diğ., 1997; Harrison, 1995; McLaren & Hammer, 1996; Perry & McNelly, 1988; Said, 1978; Scott, 1999; Shor, 1993). Medyanın yanında din olgusu, din adamları ve geleneklerde bireylerin farklı ülke ve kültürlerle yönelik tutumlarında belirleyici rol oynamaktadır (Al-Saadi, 2008; Hunsberger & Jackson, 2005; Rock, 2004; Seul, 1999). Kişilerin diğer ülkelere yönelik tutumlarının şekillenmesinde üyesi oldukları grupların ve uluslararası bağlantılarının da etkili olduğu ortaya konmuştur (Menanteau-Horta, 1983; Statt, 1974; Wiegand, 1995). Öğrencilerin farklı kültürlerle yönelik tutumlarının yetiştikleri toplumun ilgili kültüre karşı sergilediği genel tutumundan etkilendiği de bilinmektedir (Manfred, 1975; Byram, 1990). Öğrencilerin yabancı dil ve kültür öğrenimine ilişkin tutum ve başarılarının o dilin geliştiği kültüre karşı bakış açılarından etkilendiği de önceki araştırmalarda vurgulanmıştır (Manfred, 1975).

Araştırmalar, çocukların yaklaşık beş yaşlarından itibaren kendi ülkeleri ile ilgili bilgileri, sekiz yaşına geldiklerinde de diğer ülkeleri öğrenmeye başladıklarını, edindikleri bilgilerin bu ülkelere yönelik olumlu veya olumsuz tutum geliştirmelerinde etkili olduğunu göstermektedir (Jahoda, 1964; Piaget & Weil, 1951; Spencer & Blades, 2006). İrlandalı ilköğretim öğrencilerinin Fransız dili ve

kültürüne karşı tutumlarının incelendiği araştırmada, cinsiyet ve okul türünün, öğretmenler ve ders kitapları gibi okul içi değişkenler ile aile, arkadaşlar, televizyon, film, Fransa ziyareti ve Fransız insanlarla karşılaşma gibi okul dışı değişkenlerin öğrencilerin Fransız kültürüne karşı tutumlarının oluşmasında oldukça etkili olduğu gözlenmiştir (Wright, 1999). Dört, sekiz ve on ikinci sınıfta okuyan Nijeryalı öğrencilerin farklı milletlere bakış açılarının incelendiği araştırmada öğrencilerin araştırılan ülkelere (İngiltere, Fransa, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, SSCB, Nijerya, Suudi Arabistan ve Gana) yönelik tutumlarının olumsuz olmadığı, ancak bu ülkelere ilişkin etnosentrik (bireyin kendi kültürünü temel yani ölçüt olarak diğer kültürler hakkında yargıda bulunması, kendi kültürünü yüceltmesi ve diğer kültürleri küçümsemesi) düşüncelere sahip oldukları belirlenmiştir (Haas & Inuwa, 1992). Statt'ın (1974) iki, dört ve altıncı sınıf öğrencileri üzerinde yapmış olduğu çalışmada, Amerikalı öğrencilerin Kanadalı öğrencilere nazaran uluslararası sistem hakkında daha fazla bilgi sahibi olduklarını, daha milliyetçi bir duruş sergilediklerini, Amerikan vatandaşı oldukları için diğer ülke insanların düşmanlıklarını kazandıklarına inandıklarını; Kanadalı çocukların ise kendi ulusal kimliklerini açıklarken siyasetle ilgili konulara girmekten kaçındıklarını tespit etmiştir. Haas ve Clary (1985), dördüncü ve sekizinci sınıf öğrencilerinin diğer ülkelere yönelik algılarını inceledikleri çalışmalarında, dördüncü sınıf öğrencilerinin Amerika dışındaki ülkeler hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadıklarını; Kanada, Çin, Mısır, İngiltere, Fransa, İsrail, Japonya, Meksika, Rusya, ve İspanya arasından sadece Kanada'yı kendilerine yakın gördüklerini, Rusya'yı "savaş yanlısı" ve "düşmanca" olarak nitelendirdiklerini; Sekizinci sınıf düzeyindeki öğrencilerin dördüncü sınıf öğrencilerine nazaran daha fazla bilgi sahibi olduklarını ama onların da en iyi bildikleri ülkenin kendi ülkeleri Amerika olduğunu tespit etmişlerdir. Amerikalı öğrencilerin diğer milletleri kendileri gibi görmedikleri, diğer milletlere ilişkin yanlış bilgiye sahip oldukları, kavram yanılgılarının olduğu, algılarının basmakalıp ve etnosentrik bir bakış açısını yansıttığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkan ortak bir temadır (Bell, 1994; Zevin & Corbin, 1998).

Smith (1979), sosyal bilgiler öğretiminde kullanılan materyallerin Amerikalı öğrencilerin diğer ülkelere (15 ülke) yönelik tutumlarında bir değişiklik yapıp yapmadığını deneysel bir yöntemle incelemiştir. Araştırma sonucunda materyallerin öğrencilerin tutumlarında değişiklik yaptığını dair bir kanıt rastlanmamıştır. Bu bulguya dayalı olarak öğrencilerin farklı ülke ve kültürlerle yönelik tutum ve bakış açılarının ortaöğretim yıllarından önce şekillendiği çıkarımı yapılarak müfredatta diğer millet ve kültürlerle ilişkin bilgilerin ilköğretimin ilk yıllarından itibaren verilmesi tavsiye edilmiştir ki aynı öneri başka araştırmacılar (Haas & Inuwa, 1992; Pike & Barrows, 1979) tarafından da yapılmıştır. Öğrencilerin diğer milletlere ilişkin bilgi, ilgi, tutum ve algılarının en kapsamlı incelendiği araştırma Amerika'da dört, sekiz ve on ikinci sınıf öğrencilerinin ulusal düzeyde bir ankete katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Pike & Barrows, 1979). Araştırma sonuçlarına göre, ders çalışmaları dışında öğrencilerin diğer ülkelere yönelik bakış açılarını en çok televizyon programları ve kitap okuma etkilemekte, bunu filmler, öğretmenler, akrabalar, arkadaşlar ve seyahat takip etmektedir. Araştırmada öğrencilerin değişik ülkelere özellikle Ortadoğu'ya ilişkin birçok kavram yanılgısına (coğrafi konumları, yöneticileri, sahip oldukları ham maddeler gibi) sahip oldukları belirtilerek öğrencilere Ortadoğu'yu öğretme konusunda Amerika devlet okullarının yetersiz kaldığı vurgulanmıştır. Araştırmacılar, öğrencilerin dünya ülkelerine ilişkin okur-yazarlık seviyelerinin çok düşük olduğu sonucuna dayanarak okullardaki müfredatın ilköğretimin ilk yıllarından itibaren dünya ülkelerini kapsamına alması gerektiğini tavsiye etmişlerdir.

Yukarıdaki paragraflarda ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerinin farklı ülkelere yönelik bakış açı ve tutumlarının incelendiği araştırma sonuçlarına yer verilmişti. Bundan sonraki paragraflarda ise örneklem grubunu yetişkinler ve üniversite öğrencilerinin oluşturduğu araştırma sonuçları ile Ortadoğu (Üçüncü Dünya Ülkeleri) ve Batı ülkelerine yönelik öğrenci tutumlarının araştırma konusu olarak incelendiği çalışmalar açıklanacaktır.

Amerika'da 374 yetişkin kişinin katılımıyla gerçekleştirilen araştırmada katılımcıların üç gelişmiş ülke (İngiltere, Rusya ve Japonya) ve üç gelişmekte olan ülke (Meksika, Hindistan ve Venezuela) hakkındaki görüşleri incelenmiştir (Perry & McNelly, 1988). Çalışma sonucunda, katılımcıların gelişmiş ülkelere ilişkin hem daha fazla bilgi sahip oldukları hem de bu ülkelere yönelik bakış açılarının olumlu olduğu ama gelişmemiş ülkelere bakış açılarının olumsuz olduğu görülmüştür. Katılımcıların diğer ülkelere hakkında edindikleri bilgilerin ve bakış açılarının büyük ölçüde kitle

iletişim araçları tarafından etkilendiği vurgulanmıştır. Araştırma yürütücüleri, büyük medya kurumlarına ait televizyon ve gazetelerin söz konusu ülkeler hakkında verdikleri haberlerin bireylerin bakış açılarını yönlendirdiği sonucuna varmışlardır. Amerika'daki Indiana Üniversitesi'nde öğrenim gören yabancı öğrencilerin Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik tutumlarının incelendiği araştırmada tutumların oluşmasında yaş değişkeninin diğer değişkenlerden (cinsiyet, coğrafi köken ve Amerika'da kalınan süre) daha etkili olduğu yani yaşı büyük öğrencilerin (25 yaş ve üzeri) Amerika'ya tutumlarının daha olumlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dalton, 1972).

Çinli üniversite öğrencilerinin Japon kültürüne ilişkin algılarının incelendiği çalışmada katılımcıların yarısından fazlası (%72) Japon tarihi ve kültürünün köklü olmadığını, Batı kültüründen çok etkilendiğini, feodal elementler bulundurduğunu bu sebeplerden dolayı Japon kültürüne olumlu bakmadıklarını belirtmişlerdir (Deping, 2003). Çinli üniversite öğrencilerinin Rusya'ya yönelik tutumlarının incelendiği araştırmada öğrencilerin tutumlarının olumsuz olduğu, bu olumsuz tutumun oluşmasında Stalin dönemindeki baskıcı uygulamaların ve Rusya'nın merkezîyetçi politik ve ekonomik yapılanmasının etkili olduğu rapor edilmiştir (Shengluo, 2003a). Çinli üniversite öğrencilerinin Amerika Birleşik Devletleri'ne yönelik tutumlarının Rusya'ya göre daha olumlu olduğu, öğrencilerin zihinlerinde nefret edilen 'yayılmacı Amerika' ile hayranlık duyulan 'gelişmiş Amerika' olmak üzere iki tür Amerika algısı olduğu ve öğrencilerin Amerika'nın emperyalist dış politikasını eleştirirken sosyal yaşam standartlarını ve eğitim sistemini takdir ettikleri gözlenmiştir (Shengluo, 2003b).

Yeni Zelandalı üniversite öğretim elemanları ve öğrencilerinin Amerika'ya karşı tutumlarının incelendiği çalışmada öğrencilerin Amerika'ya yönelik çalışmalara ilgi duydukları, Amerika'ya karşı medyanın etkisiyle oluşmuş bakış açılarının üniversitedeki akademik çalışmalar neticesinde değiştiği belirlenmiştir (Ellis, 1998). Araştırmada, Yeni Zelanda üniversitelerinde İngiliz üniversite modelinden Amerikan üniversite modeline bir geçiş yaşandığı Yeni Zelandalıların bu durumdan, Amerika'nın kültürel emperyalizminden, ülkelerinin ve kültürlerinin Amerikalılaştırmadan hoşnut olmadıkları da belirtilmiştir.

Amerika ve Avrupa ülkelerinde yaşayan insanların çoğunun Ortadoğu ve Üçüncü Dünya Ülkelerine önyargılı ve etnosentrik bir yaklaşım sergileyerek bu ülkeleri küçümsedikleri ve kültürlerini hoş görmedikleri bilinmektedir. Batı medyasında Ortadoğu'nun basmakalıp yargıları destekleyecek şekilde betimlendiği, Ortadoğu ülkelerine ilişkin yer alan bilgi ve resimlerin genellikle olumsuz nitelikte olduğu rapor edilmiştir (Harrison, 1995). Amerikalı lise öğrencilerinin gelişmekte olan ülkelerin insanlarına ve kültürlerine ilişkin algılarının gerçekçi olmadığı bunun bir sebebinin müfredatta ve ders kitaplarında Avrupa dışındaki ülkelerin kültürlerinin yüzeysel olarak ele alınması, entrosentrik önyargıları destekleyecek şekilde gelişmekte olan ülkelere ilişkin ekzotik öğelerin vurgulanması yaklaşımı gösterilmiştir (Martin, 1985; Postman, 1995; Scott, 1999). Bu durumu göz önüne alan Harrison (1995) lisans düzeyinde öğrenim görmekte olan öğrencilere verdiği derslerde posterlerden, gazetelerden ve haritalardan yararlanarak öğrencilerin Üçüncü Dünya Ülkelerine ilişkin değişik mesajları, imajları ve temsilleri eleştirel bir yaklaşımla analiz yapmalarını hedeflemiştir. Araştırmacı, bu amaç doğrultusunda öğrencilere çalışma konusuyla ilgili ayrıntılı bilgiler sunarak kimlik ve bakış açısı gibi çeşitli kavramları tartışma konusu yapmış ve böylece öğrencilerin Üçüncü Dünya Ülkelerine ilişkin zihinlerinde oluşmuş basmakalıp (*stereotypical*) yargıların bu ülkelere yönelik bakış açılarına olan etkilerinin farkında olmalarını sağlamaya çalışmıştır. Araştırmacı, kurs sonunda yapılan öğrenci değerlendirmelerinde öğrencilerin salt çoğunluğunun derste yapılan etkinliklerden hoşlandığını ama bilişsel ve duyuşsal açıdan öğrencilerin bir değişim yaşayıp yaşamadıkları konusunda çıkarımda bulunmanın erken olacağını bildirmiştir.

Amerikalı lise öğrencilerinin gelişmekte olan veya Üçüncü Dünya olarak da adlandırılan ülkelere yönelik algılarının incelendiği araştırmada (Scott, 1999), öğrencilerden bir kısmında Amerika'nın üstün olduğunu varsayan (kültürel önyargı ve basmakalıp bakış açısının karakterize ettiği) *etnosentrik algı*; başka bir kısmında insanlara ve yaşam şartlarına ilişkin yargılayıcı bir değerlendirme ve önyargı içermeyen, gelişmekte olan ülkelerin sadece farklı olduğunu kabul eden *tarafsız algı*; ve diğer bir öğrenci grubunda ise kültürel çeşitliliğe duyarlılık (her kültürün kendine özgü güzelliklerini olduğunu görebilen) ve olumlu bakış açısının kendini hissettirdiği *rölativist*

(göreceli) algı tespit edilmiştir. Öğrencilerin bu ülkelere yönelik bakış açıları üzerinde en çok televizyon ve medyanın etkili olduğu da araştırma sonuçlarında vurgulanmıştır.

İslam dünyasındaki Müslümanların Batı kültürüne ilişkin algılarının incelendiği, Kuveyt, Suudi Arabistan, Endonezya, Lübnan, İran, Türkiye, Fas, Pakistan ve Ürdün ülkelerini kapsayan araştırmada katılımcıların çoğunun batılı toplumların kültürlerinin, değerlerinin ve hayat stillerinin -özellikle filmlerdeki çıplaklık, uygun olmayan giyim tarzı, alkol tüketimi, yaşlılara yeterli saygının gösterilmemesi- kendi toplumlarının yerel değerlerini olumsuz etkilediğini düşündüklerini ortaya koymuştur. Katılımcılar, batılı milletlerin Arap kültürüne ve İslami değerlere fazla saygı duymadıklarını, Arap ve İslam ülkelerine adil bir yaklaşım sergilemediklerine inandıklarını da belirtmişlerdir (Gallup Poll, 2002). 10. sınıf Ummanlı kız öğrencilerinin Batılılar, Batı kültürü ve diğer dinlere karşı kültürel toleranslarının nitel ve nicel yöntemlerle incelendiği yarı-deneysel araştırmada deney grubundaki öğrencilerin kontrol grubundaki öğrencilere göre diğer dinlere, batı kültürüne ve batılılara karşı daha toleranslı tutum gösterdikleri belirlenmiştir (Al-Saadi, 2008).

Öğrencilerin farklı ülke ve kültürlerle yönelik tutumlarının incelendiği araştırma sayısı Türkiye’de yok denecek kadar azdır. Tunçel (2002), tesadüfî örnekleme yöntemi ve zihin haritaları kullanarak yedi farklı üniversitenin coğrafya ve coğrafya eğitimi bölümlerinde okuyan öğrencilerin İslam ülkelerine yönelik algılarını incelemiştir. Araştırma sonucunda, öğrencilerin İslam ülkelerine ilişkin algılarının güncel gelişmeler, coğrafi yakınlık, tarihi faktörler, kültürel bağlar, orta öğrenim ve üniversite öğreniminde edinilen bilgilerden ve kitle-iletişim araçlarından etkilendiği belirlenmiştir. Öğrencilerin Türkiye’ye komşu ülkeleri daha iyi bildikleri, Güneybatı Asya’yı rahatlıkla hatırladıkları, fakat Anadolu’dan uzak coğrafyalarda yer alan ülkeleri bilme oranlarının belirgin bir şekilde azaldığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin, Müslüman ülkelerin yaklaşık dörtte birini bildikleri, hatırladıkları ülkelerin çoğunun orta öğretimde öğretilen Ülkeler Coğrafyası dersinin içeriğinde yer aldığı belirlenmiştir. Öğrencilerin, Batı Trakya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde yaşayan Türk ve Müslüman soydaşlarını yeterince hatırlayamamış olmaları şaşırtıcı bir araştırma bulgusu olarak not edilmiştir. Coğrafya eğitimi öğrencilerinin Türk dünyasına ilişkin algılarının incelendiği çalışmada, öğrencilerin Türk dünyası ve Türk Cumhuriyetleri ile ilgili bilgilerinin yeterli düzeyde olduğu, Türk dünyasına yönelik algılarının dil, kültür ve bağımsızlık kavramlarından etkilendiği rapor edilmiştir (Alım, 2009). Aynı araştırmada, öğrencilerin Türk dünyasının lideri olarak Türkiye’yi gördükleri, bazılarının Türk soyunu, bazılarının Türkçeyi ve Türk kültürünü açıklamalarında ön plana çıkardıkları, bir kısım öğrencilerin de Türk dünyasının bağımsız Türk Cumhuriyetlerinden oluştuğunu vurguladıkları tespit edilmiştir. Türkî Cumhuriyetler arasında yeterli düzeyde ilişki kurulamamasının öğrenciler tarafından önemli bir sorun olarak algılandığı da araştırmada rapor edilmiştir. Akpınar (2006) tarafından Türkiye’deki ilköğretim öğrencilerinin Avrupa Birliği (AB) imgesini belirlemek amacıyla yapılmış olan çalışmada öğrencilerin (a) AB ile ilgili konuları genellikle televizyondan öğrendikleri; (b) AB denildiğinde akıllarına ilk gelen şeylerin zenginlik, refah, daha iyi eğitim olanakları, demokrasi ve insan hakları olduğu; ve (c) en fazla tanıdıkları AB ülkelerinin sırasıyla Almanya, Fransa ve İngiltere olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1.2. Araştırmanın Amacı & Araştırma Soruları

Ülkemizde değişik öğrenme kademelerindeki öğrencilerin (ilköğretim, ortaöğretim, yükseköğretim) diğer ülkelere ve farklı kültürlerle ilişkin düşünce ve bakış açılarını ortaya koymak amacıyla yapılmış eğitimsel araştırma sayısı literatürde değinildiği gibi yeterli değildir. Bu konu üzerine yapılmış araştırmaların az sayıda olması, küresel eğitim (*global education*) ve çok kültürlü eğitimin (*multicultural education*) ülkemizde ihmal edilmesine, yeterince anlaşılmamış olmasına ve gerek yükseköğretim gerek ortaöğretim kurumlarındaki eğitim programlarında yeterli düzeyde ele alınmamış olmasına bağlanabilir. Bu durum özellikle henüz yeni kurulmuş bir çalışma alanı olan sosyal bilgiler eğitimi için geçerlidir. Bu çalışmada, alan yazındaki bu önemli boşluğu doldurmak amacıyla sosyal bilgiler öğretmen adaylarının Türkiye’ye komşu ülkelere ve farklı kültürlerle ilişkin algıları ve bakış açıları incelenmiştir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının dünya ülkelerine ilişkin bilgileri hangi kaynaklara dayanmaktadır?

- Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu ülkelere ilişkin algıları nelerdir?
 Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının zihinlerindeki Ortadoğu kavramı nedir?
 Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının zihinlerindeki Avrupa kavramı nedir?
 Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Ortadoğu kültürü hakkındaki düşünceleri nelerdir?
 Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının Avrupa kültürü hakkındaki düşünceleri nelerdir?

Araştırma, hem Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programından mezun olan öğretmen adaylarının ne ölçüde programın hedeflerine uygun olarak kendilerini yetiştirdiklerine hem de programın amaçlarını gerçekleştirmede ne ölçüde başarılı olduğuna dair ampirik kanıtlar sunması açısından da önemlidir.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Katılımcıların belirlenmesinde amaçlı bir örneklem seçimi (*purposeful sampling*) kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, Kuzey Batı Anadolu Üniversitesi (rumuz) Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Anabilim Dalı'ndaki son sınıf öğrencilerinden (öğretmen adayları) oluşmaktadır. Katılımcıların mümkün olduğu kadar Türkiye'nin değişik bölgelerden gelen öğrenciler arasından seçilmesine gayret edilmiştir. Nitel araştırma tasarımında katılımcıların görüşlerinin derinlemesine betimlenmesi esas olduğundan araştırma katılımcı sayısının 10 kişiyle sınırlandırılması tavsiye edilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2005). Katılımcıların cinsiyet açısından eşit sayıda olması sağlanarak 5 erkek 5 kız olmak üzere toplam 10 öğretmen adayı araştırmaya katılımcı olarak seçilmiştir. Gizlilik ilkesi ve araştırma etiği çerçevesinde katılımcıların kimliklerinin korunması amacıyla her bir katılımcıya rumuz verilmiştir (Erkek: Katılımcı 1-5; Kız: Katılımcı 6-10).

2.2. Verilerin Toplanması

Veri toplama yöntemi olarak görüşme kullanılmıştır. Görüşme, başkalarının düşünce ve algılarına ilişkin veri toplamak ve bakış açılarındaki çeşitlilik ve farklılıkları yakalamak için en uygun veri toplama yöntemidir (Patton, 2002, 341-348). Bu yüzden, yarı yapılandırılmış görüşme protokolüne göre gerçekleştirilmiş olan görüşmeler araştırmanın temel veri toplama yöntemini teşkil etmektedir. Katılımcıların cevapları arasında karşılaştırma yapabilmek için tüm katılımcılara aynı sorular sorulmuştur. Fakat, katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplara göre farklı sorular (*follow-up questions*) da sorulmuştur. Katılımcılarla birebir gerçekleştirilen görüşmeler teyp kasedine kaydedilmiş ve daha sonra bu ses kayıtlarının kelimesi kelimesine transkriptleri (*verbatim transcription*) çıkarılmıştır ve metne dökülmüştür.

2.2. Verilerin Analizi

Görüşme transkriptlerinin çözümlenmesinde nitel veri analiz stratejilerinden endüktif (*inductive*) betimsel analiz ve sürekli karşılaştırma (*constant comparison*) metodu kullanılmıştır (Coffey & Atkinson, 1996; Marshall & Rossman, 1999; Miles & Huberman 1994). Veri analizinde her bir görüşme transkripti baştan sonra okunduktan sonra sistematik formal kodlamaya geçilmiştir. Nitel araştırma deseninde katılımcıların araştırma konusu hakkında hem açıkca ifade edilmiş hem de dolaylı olarak ima edilmiş görüşlerini ve bakış açılarını önyargısız ve çarpıtmadan açıklamak ve betimlemek çok önemlidir (Charmaz, 2006). Bunu gerçekleştirmek için satır-satır analiz (*line by line analysis*) yaklaşımı benimsenmiştir. Veri analiz ünitesi veya birimi olarak kelime öbekleri ve cümleler seçilmiştir (Patton, 2002). Analiz ünitesinin seçimi yapıldıktan sonra her bir görüşme metni öncelikle düşük seviyeli yani fazla soyut olmayan kodlar (*open & low level codes*) kullanılarak kodlanmıştır. Kodlama yapılırken katılımcıların kullandıkları kelime ve kavramlara dikkat edilmiş ve mümkün olduğu kadar onların tercih ettikleri kelimeler kodlamada kullanılmıştır. Katılımcıların kullandıkları kelime ve kavramlar verilerin kodlanmasında yetersiz kaldığında, onların söylemek istediklerini daha iyi ifade edebilecek başka kavramlar kodlamada kullanılmıştır. Elde edilen kodlar aralarındaki benzerlik ve farklılıklara göre kategorilere ayrıldıktan sonra kategoriler arasında karşılaştırmalar

yapılmıştır (*cross-case comparison*) ve bu suretle katılımcıların görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiş, verideki örüntüler ve temalar ortaya çıkarılmıştır. Nitel araştırma raporlarının açıklanmasında ‘güvenirlik,’ ‘geçerlik,’ ‘genelleme’ gibi nicel araştırmaya özgü kavram ve terimlerin kullanılması doğru değildir (Patton, 20002; Stenbacka, 2001). Bu sebeple, bu araştırmada nicel kavramlar kullanılmamış, araştırma bulgularının ‘doğruluğunu’ ve ‘inandırıcılığını’ göstermek amacıyla katılımcıların kendi görüşlerinden direkt alıntılar yapılmıştır. Benzer şekilde araştırma bulgularının gerçeğe yakınlığını ve doğruluğunu sağlamak amacıyla her bir görüşme metninin analizi iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Birbirinden bağımsız yapılan analiz sonuçları karşılaştırılarak veri analizine son şekli verilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Katılımcıların Dünya Ülkeleri Hakkındaki Bilgi Kaynakları

Katılımcıların dünya ülkeleri hakkındaki bilgileri değişik kaynaklara dayanmaktadır (Tablo 2). Katılımcıların çoğunluğu en az iki kaynaktan bahsetmiştir. Katılımcıların en çok bahsettikleri bilgi kaynakları arasında ilk sırada medya (televizyon, haberler, belgeseller, gazete gibi kitle iletişim araçları) ve kitaplar (ders kitapları ve ansiklopediler) gelmektedir. Bu iki kaynağı sırasıyla dersler, derse giren eğitimcilerden edinilen bilgiler (yani örgün eğitim kurumlarında kazanılan bilgiler) ve İnternet takip etmektedir. Bu kaynakların yanısıra, bir katılımcı dünya ülkeleri hakkında araştırma yaptığını belirtmiştir.

Tablo 2: Katılımcıların Dünya Ülkeleri Hakkındaki Bilgi Kaynakları

Bilgi Kaynakları	Katılımcılar
Medya (Televizyon, Haberler, Belgeseller, Gazete)	Katılımcı 4, Katılımcı 6, Katılımcı 7, Katılımcı 9, Katılımcı 10
Kitaplar & Ansiklopediler	Katılımcı 1, Katılımcı 2, Katılımcı 6, Katılımcı 7, Katılımcı 8
Dersler & Eğitimciler	Katılımcı 2, Katılımcı 3, Katılımcı 5
İnternet	Katılımcı 1, Katılımcı 4, Katılımcı 7
Araştırma	Katılımcı 2

Erkek katılımcılar kızlardan daha çok dersler ve ders kitaplarını konuyla ilgili bilgi edinmede kaynak olarak gösterirken, kız katılımcılar erkeklerden daha çok medya organlarına gönderme yapmıştır. Katılımcıların yaklaşık yarısı kaynaklara ilişkin açıklama yaparken konuyla ilgili araştırma yapmadığını bizzat söyleyerek bir nevi bu alandaki eksikliklerini dolaylı yünden dile getirmişlerdir. Sadece Katılımcı 2, “*Hocalardan, kitaplardan onun dışında araştırmadım. Hoca anlattığında ilgimi çeken bir şey olursa araştırıyorum,*” sözleriyle kısmen de olsa araştırma yaptığını belirtmiştir. Katılımcıların dünya ülkeleri hakkındaki bilgi dağarcıklarını ve bakış açılarını genişletmek için araştırma yapmayı tercih etmemeleri, bilgilerini daha çok programdaki zorunlu dersler yoluyla edinmeleri gözönüne alınırsa araştırmaya katılan öğretmen adaylarının farklı kültürlerle ve coğrafyalara olan ilgilerinin az olduğu çıkarımı yapılabilir. Öğrencilerde böyle bir yaklaşımın gelişmesinde katılımcıların kendilerinin de ifade ettiği gibi ülkeler coğrafyasının gerek lisans programlarında gerekse ilköğretim ve ortaöğretim ders programlarında yeterince vurgulanmamış olması yatabilir.

3.2. Katılımcıların Türkiye’ye Komşu Ülkelere İlişkin Algıları

Analiz sonucu komşu ülkelere ilişkin öğrenci görüşlerinin açıklanmasında çok ilginç bir yaklaşım tespit edilmiştir. Öğrencilere Türkiye’nin komşuları hakkındaki düşüncelerinin ne olduğuna

dair açık uçlu bir soru yöneltilmiş olmasına rağmen öğrenciler soruyu komşu ülkelerle olan ilişkiler açısından ele almıştır. Öğrencilerin tamamı komşu ülkelere bakış açılarını dost-düşman ekseninde etrafında açıklayarak Türkiye'nin hiç dost bir komşusunun olmadığını, Gürcistan hariç Türkiye'yi dört bir yandan çevreleyen komşuların tamamına yakınının ülkemize karşı düşmanca bir tutum sergilediğini, ülkemiz aleyhine aktif bir dış siyaset takip ettiğini, ülkemiz üzerinde bir takım emellerinin olduğunu, bu emellerini gerçekleştirmek için her türlü yollara başvurduklarını, fırsatını bulduklarında Türkiye'yi kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaktan hiç çekinmeyeceklerini, ama tüm bu düşmanca tutum ve yaklaşımlarına rağmen komşu ülkelerin Türkiye'ye dostmuş gibi gözükmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Öğrenciler, komşu ülkelerin çıkarlarını korumak ve ülkemiz üzerindeki siyasi emellerini gerçekleştirmek için zaman zaman Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nden yardım ve destek almak için çaba sarfettiklerini de vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra Avrupa ülkelerinin ve ABD'nin de Türkiye üzerinde bir takım siyasi emellere sahip olduklarını ve Türkiye'ye komşu olan ülkeleri bu emellerine ulaşmak için kullandıkları yönünde düşünceler de dile getirilmiştir. Katılımcıların komşu ülkelere ilişkin düşüncelerini açıklarken 'düşmanlık, çıkarlar, sorunlar, savaşlar, işkenceler, gerginlik' gibi kavramları sık sık kullandıkları gözlenmiştir. Katılımcılar yaptıkları açıklamalarda daha çok tarih bilgilerine başvurmuşlar ve komşu ülkelerin Türkiye'ye karşı düşmanca bir siyaset izlediklerine ilişkin düşüncelerine kanıt sunmak için çoğunlukla yakın tarihten özellikle 20. Yüzyıl tarihinden örnekler vermişlerdir. Öğrencilerin yaptıkları açıklamalardan konuya ilişkin düalistik (dost-düşman) bir bakış açısına sahip oldukları sonucu çıkmaktadır.

Öğretmen adaylarının Türkiye'ye yönelik düşmanca tavırlar içerisinde olduğuna inandıkları komşu ülkelerin başında ise Yunanistan gelmektedir. Katılımcıların komşu ülkelere ilişkin düşüncelerini açıklarken ilk önce Yunanistan'dan bahsetmeleri ve Yunanistan'a ilişkin gayet olumsuz ifadeler kullanmaları bunun bir göstergesi niteliğindedir. Örneğin Katılımcı 1, Yunanistanla ilgili "Ülkemiz üzerindeki çıkarları aklıma geliyor. Özellikle Ege konusunda, kıta sahanlığımız konusunda, bizi kısıtlamaya yönelik şartlar ileri sürerek, bizi zorluyorlar. Özellikle hava hakimiyetimizi kısıtlayıcı, Kıbrıs üzerindeki kısıtlayıcı ilkeleri bize kullandırmaya zorluyor," şeklinde bir değerlendirmede bulunarak Yunanistan'ın bunu "Avrupa'ya arkasına alarak" yapmaya çalıştığını kısaca "ülkemizi çıkarları doğrultusunda" kullanmaya çalıştığını söylemiştir. Katılımcı 6 da doğduğu coğrafi bölgeye ve atalarının birinci elden tecrübelerine referansta bulunarak benzer bir görüş bildirmiştir: "Ben Egeliyim. Manisalı. Özellikle o Kurtuluş savaşı döneminde yaptıklarını duyuyorum büyüklerimden, ne gibi işkenceler yaptıklarını, bu yüzden çok hoşlandığım bir ülke değil açıkçası." Katılımcı 7, biraz daha spesifik ifadeler kullanarak hangi sebeplerden dolayı Yunanistan'a olumsuz bir bakış açısına sahip olduğunu belirtmiştir: "Türkiye'nin komşuları denildiğinde ilk aklıma gelen Yunanistan... Yunanistan'la ilişkilerimiz tarihten de belli çok parlak değil...En azından şu adalar konusu falan, kıta sahanlığı konusu falan." Katılımcı 10 da aynı sorunlara değinerek neden Yunanistan hakkında olumlu düşüncelere sahip olmadığını tarihten örnekler vererek açıklamıştır: "Türkiye'nin komşularıyla iyi geçinemediğini düşünüyorum, özellikle Yunanistan'la... Türkiye ile yaşadığı Adalar sorunu, onun dışında Kıta sahanlığı sorunu var. Geçmişte nüfus mübadelesi olmuştu Kurtuluş Savaşı'ndan sonra. Genellikle yani olumsuz şeyler geliyor aklıma." Katılımcı 3 ise Yunanistan'a karşı negatif hisleri en yoğun olan öğretmen adayı olarak karşımıza çıkmaktadır: "Yunanistan denince hemen tüylerim diken diken oluyor nedense. Eskiden tarihten gelen bir düşmanlıktan mıdır? Aslında kültürlerimiz yakın, insanlar birbirlerine benziyor fakat tarihten gelen düşmanlıktan dolayı Yunanistan'a fazla sempatiyim ve ilgim yok."

Yukarıdaki alıntılardan anlaşılacağı üzere, katılımcıların bu ülkeye karşı olumsuz düşünceler beslemelerinin temelinde Osmanlı İmparatorluğu döneminden günümüze kadar Rumlar ve Yunanistan'la yaşanan sorunlar yatmaktadır. Yunanistan'ın hava hakimiyeti, kıta sahanlığı ve Kıbrıs gibi bir çok konuda Türkiye'ye sorunlar yaşattığını öğrenciler vurgulamıştır.

Öğretmen adaylarının komşu ülkelere ilişkin düşüncelerini açıklarken akıllarına ilk gelen ülkeler arasında Bulgaristan ikinci sırada yer almaktadır. Öğretmen adayları Bulgaristan'ı Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze kadar Türkiye'ye düşmanlık besleyen bir ülke olarak değerlendirmişlerdir. Bulgaristan katılımcılara daha çok orada yaşayan Türkler'i ve zorunlu göçleri çağrıştırmıştır. Bu ülkeyle ilgili düşüncelerini tarihi bilgilere dayandırarak açıklayan Katılımcı 1,

“Bulgaristan dediğimizde aklıma gelen, işte, zamanında Balkan Savaşları’nda Osmanlı ile arasında meydana gelen olaylar, daha sonra günümüze kadar devam eden, işte azınlık sorunları, mübadele, bunlar aklıma geliyor,” diyerek bu ülkenin “orada yaşayan Türkler’e yaptıklarının hoş bir şey” olmadığını vurgulamıştır. Başka bir öğretmen adayının sözleri ise Bulgaristan’ın her şeye rağmen Yunanistan’a kıyasla Türkiye’ye daha yakın bir ülke olarak görüldüğünü göstermektedir. Katılımcı 3 şu sözleri sarfetmiştir: “Bulgaristan yakın geliyor. Çünkü orada oldukça fazla Türk var. Bulgar göçmenlerinin çoğu Türk. Hala da Türkler yaşamakta orada. Çoğu kısım Türk.” Katılımcı 9’da “Bulgaristan’la (ilişkiler) aslında iyi ama yine başka ülkelerin sıkıştırmasıyla bozulan ilişkilerin olduğunu düşünüyorum,” diyerek Katılımcı 3’in görüşlerine paralel bir bildirimde bulunmuştur. Katılımcılar, Bulgaristan’ın Türkiye’yi hedef aldığını, gelişmesini istemediğini ancak çıkarları gereği Türkiye’ye dost görünmeye çalıştığını düşünmektedirler. Katılımcılar, ABD’nin ve Avrupa ülkelerinin iki ülke arasında gerçekleşebilecek dostluk ilişkilerine engel oluşturduğuna da inanmaktadır.

Öğretmen adaylarının doğudaki komşularımıza ilişkin düşünceleri batıdaki komşularımızda olduğu gibi yine düşmanlık temeli üzerinde şekillenmektedir. Öğretmen adayları, İran ve Irak’ın Türkiye’ye karşı dostça bir tutum içerisinde olmadıkları görüşünde birleşmişler, ama yine de bu ülkeleri Müslüman ülkeler olmaları dolayısıyla Yunanistan ve Bulgaristan kadar tehlikeli görmediklerini belirtmişlerdir. Yani katılımcılar İslam dinini doğudaki komşularımız ile aramızda birleştirici bir unsur veya ortak bir payda olarak görmüşlerdir. Buna rağmen, katılımcıların rejim ve mezhep farklılıklarından dolayı İran’ı dost bir ülke olarak değerlendirmedikleri göze çarpmaktadır. Bazı katılımcıların İran’la ilgili düşüncelerinde ülkenin yönetim şeklinin ve dini öğelerinin önemli bir yer işgal ettiği tespit edilmiştir. Örneğin, Katılımcı 2, “İran Şiiliği çağrıştırıyor,” ve Katılımcı 3, “İran katı bir rejim,” şeklinde görüş bildirmiştir. Katılımcı 4 de İran’ın dini esaslara dayalı yönetim biçimini Türkiye için bir tehlike olarak gördüğünü söylemiştir: “İran, rejiminden dolayı Türkiye’deki insanları tedirgin etmektedir. Ortadoğu’nun ikinci güçlü devleti diyebiliriz” Katılımcıların Irak’la ilgili düşüncelerinde daha çok savaş, Musul-Kerkük sorunu, istikrarsızlık, PKK terör örgütü, ABD’nin ülkedeki varlığı ve Irak yönetimi üzerinde baskı kurması ve Irak’ın iç işlerine karışması gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır.

Görüşme metinleri incelendiğinde, Irak denildiğinde öğretmen adaylarının ilk akıllarına gelenler arasında özellikle savaş ve ABD bulunmaktadır. Katılımcılar ABD’nin Irak’ı ve İran’ı bir şekilde kullanarak Türkiye üzerinde egemenlik kurma girişiminde bulunabileceğine de dikkat çekmişlerdir. Katılımcı 1’in sözleri bu düşünceleri yansıtır niteliktedir: “İran Müslüman bir ülke. Türkiye ile dost gibi görünüyor... Irak’ın ülkemiz üzerine bir şey yapacağını sanmıyorum ama ABD Irak’ı kullanarak Türkiye üzerindeki şartları kabul ettirmeye çalışıyor.” Katılımcı 9 da “Irak ve İran’la Amerika’dan dolayı ilişki kuramadığımızı düşünüyorum,” diyerek doğu komşularımızla olan ilişkilerde Amerika’nın bir engel teşkil ettiğini söylemiştir.

Öğretmen adayları Suriye ile su sorunu dışında bir sorun görmediklerini ama soykırım iddialarını sürekli gündemde tutmaya çalışmasından dolayı Ermenistan’ı düşman olarak gördüklerini söylemişlerdir. Ermenilerin özellikle Fransa’yı arkasına alarak ülkemize yönelik ortaya attıkları iddialarının asılsız olduğu, Tehcir Kanunu’nun aslında bir soykırım değil Türkiye toprakları üzerinde bir devlet kurma çalışmalarından dolayı Ermenilerin mecburi olarak göç ettirilmeleri anlamına geldiği vurgulanmıştır. Gürcistan hakkında fazla yorum yapmayan katılımcıların bu ülkeyi düşman olarak değerlendirmedikleri gözlenmiştir. Bu bulgunun, öğrencilerin ülkeler ile ilgili bilgilerini genellikle medya aracılığı ile edinmeleri dolayısıyla, medyada çok fazla sözü geçmeyen ve düşman olarak da yansıtılmayan ülkeleri merak edip araştırmadıkları ve bu konuda söyleyebilecek sözlerinin de olmadığı anlamında yorumlanması olasıdır. Katılımcıların ülkemizle birçok ortak bağı bulunan Azerbaycan’a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti’nden hiç bahsetmemiş olmaları dikkat çekicidir.

3.3. Ortadoğu’ya Yönelik Katılımcı Algıları

Katılımcılara ‘Ortadoğu’ kavramının kendilerine ne çağrıştırdığı, akıllarına ne getirdiği sorulduğunda birbirine çok yakın ve benzer cevaplar vermişlerdir. Yapılan açıklamaların hemen hemen hepsinde ‘petrol, savaş alanı, kaynayan kazan, tehlikeli bölge, çıkar çatışmaları, kaos, karmaşa, ABD, İslam ülkeleri’ gibi kelime ve kavramların sıkça kullanıldığı göze çarpmaktadır.

Katılımcıların açıklamalarındaki temel ortak noktayı Ortadoğu’da zengin petrol rezervlerinin bulunduğu, bu doğal kaynağın yıllardır emperyalist ve sömürgecilik esaslı bir dış politika takip eden Avrupa ve ABD gibi büyük güçler tarafından kullanılmaya çalışıldığı, bu durumun doğal sonucu olarak bölgede sonu gelmez çıkar çatışmalarının yaşandığı ve bölgenin bir savaş alanı olduğu düşüncesi oluşturmaktadır. Katılımcılara göre Ortadoğu bir kaos alanıdır çünkü bölgedeki petrol ve enerji kaynaklarını ele geçirmek ve kontrol altında tutmak isteyen süper güçler bu amaçlarını gerçekleştirmek için bölgede sürekli karışıklık ve savaşların çıkmasına zemin hazırlayacak bir siyaset izlemektedir. Bu konudaki katılımcı görüşleri şöyledir. Katılımcı 3 genel ifadeler kullanarak, “Ortadoğu denilince direkt karmaşa geliyor şu an aklıma. Ortadoğu bilindiği gibi savaştan yeni çıktı,” demiştir. Katılımcı 9 da genel bir betimle yaparak Ortadoğu’nun durumunu özetlemeye çalışmıştır: “Kaostan başka bir şey oluşmuyor. Dünyanın en tehlikeli bölgelerinden biri. Yani her türlü tehlikeye açık ve tehdit altında olan bir yer.” Katılımcı 2, kısa ve öz olarak “Ortadoğu sürekli savaşı hatırlatıyor. Petrol olduğu için, çıkar çatışmaları var” değerlendirmesinde bulunmuştur. Katılımcı 2 gibi, Katılımcı 4 de bölgenin neden bir savaş alanı olduğunu açıklamıştır: “Genel anlamda dünya devletlerinin sürekli bu bölge üzerinde çatışmalara girdiği, çıkarlarının sürekli bu alanlarda olduğu bir savaş alanı diyebilirim.” Katılımcı 7, Ortadoğu kavramını biraz daha kapsamlı bir şekilde açıklayarak savaş, işgal, petrol gibi birkaç öğeyi birden ele almıştır: “Yani aklıma ilk gelen savaş oluyor. Filistin-İsrail savaşı, sonra yine Amerika’nın Irak işgali. Bundan önce Irak-İran savaşı. Yani Ortadoğu denilince çok olumlu şeyler gelmiyor aklıma. Bir de Ortadoğu denilince aklıma direkt petrol geliyor.” Katılımcı 10 daha çok ABD ve Avrupa’nın Ortadoğu’ya yönelik sömürgeci yaklaşımlarına dikkat çekerek düşüncelerini açıklamıştır: “Ortadoğu denince ilk önce Müslüman ülkeler aklıma geliyor ve de petrol aklıma geliyor. Daha sonra Amerika, Avrupa ülkelerinin petrole sahip olma mücadelesi, onlar geliyor. Büyük Ortadoğu Projesi diye bir proje var, o aklıma geliyor.”

Bazı katılımcılar ise yukarıdaki öğeler yanında Ortadoğu’nun İslami kimliğine de vurgu yaparak Ortadoğu’nun kendilerine İslam’ı ve Müslüman ülkeleri hatırlattığını belirtmişlerdir. Örneğin Katılımcı 6 şu görüşlerde bulunmuştur: “İlk olarak İslamiyet aklıma geliyor. Onun dışında şeriat aklıma geliyor.” Katılımcı 5 ve Katılımcı 7 de Ortadoğu’nun denilince akıllarına İslam geldiğini söylemişlerdir. Bir katılımcı ise, Katılımcı 3, Ortadoğu’nun ekonomisinin çok zayıf olduğunu ve Ortadoğu ülkelerinin kalkınma aşamasında olduğunu ifade etmiştir.

3.4. Avrupa’ya Yönelik Katılımcı Algıları

Katılımcıların Avrupa’ya ilişkin düşünceleri ve algılamaları genel olarak iki kategoriye ayrılabilir. Avrupa bir kısım katılımcılarda ‘bilimsel ilerleme, teknoloji, ekonomik gelişmişlik, işbirliği, zenginlik, ve uygarlık’ gibi kavramları çağrıştıran diğer bir kısmında tarihten gelen bir düşmanlıkla Türkiye’nin gelişmesini ve büyümesini istemeyen, kültürel açıdan yozlaşmış, baskıcı ve çifte standart uygulayan ülkelerin bulunduğu coğrafya imajını uyandırmaktadır. Avrupa’ya ilişkin olumlu imaja sahip katılımcılar şu görüşleri ileri sürmüşlerdir. Katılımcı 5, “Refah düzeyi daha yüksek. Yani en azından işbirliği var. Yani Avrupa Birliği ülkeleri arasında birbirlerine karşı biraz daha olumlu açıdan, ekonomik açıdan olsun, siyasi açıdan olsun yardım etmeler var,” diyerek Avrupa’nın ekonomik gelişmişlik düzeyine ve Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki işbirliğine dikkat çekmiştir. Katılımcı 9, “Siyasi açıdan zaten dünya dengesini onlar oluşturdukları için, aslında artık dünyanın odak noktaları, yöneticisi konumundalar,” sözleriyle Avrupa’nın dünya siyasetine yön verdiğini vurgulamıştır. Katılımcı 6, Avrupa’nın bizden çok güçlü, zengin ve uygar olduğunu düşünürken, Katılımcı 3 Avrupa’nın bilim merkezi olduğunu ifade etmiştir.

Katılımcıların yaklaşık yarısı Avrupa hakkında olumsuz düşünceler taşımaktadır. Örneğin Katılımcı 4, düşüncelerini açıklarken Avrupa’nın Türk toplumuna tanıtıldığı gibi olmadığını, gerçekte Avrupa’nın ikiyüzlü siyaset izlediğini ve Türkiye’nin dostu olmadığını belirtmiştir: “Avrupa denince Türkiye’yi oyalayan bir yer geliyor. Türk toplumuna farklı gösterilmiş, cazibeli gösterilmiş, Türkiye’yi belli şeylerden uzaklaştırmak için olduğu gibi gösterilmemiş, farklı şekilde gösterilmiş.” Türkiye’nin hayat standartlarının ve refah düzeyinin yüksek olması sebebiyle Avrupa’yı örnek almaya çalıştığına işaret eden Katılımcı 7 de Avrupa hakkında benzer görüşlerde bulunmuştur: “Avrupa her zaman bizim ulaşmak istediğimiz bir yer. Ama açıkçası benim şahsi fikrim ne kadar doğru bilmiyorum, belki

sonraları değişebilir ama bizim özgürlüğümüzü kısıtlıyorlar. O yüzden pek sıcak bakmıyorum ama tabi ki yaşam standardı denilince ilgili çekiyor Avrupa.” Katılımcı 10 da “Sürekli onları örnek almaya çalışıyoruz, onları takip etmeye çalışıyoruz,” diyerek Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girme çabalarına dikkat çekmiştir.

3.5. Ortadoğu ve Avrupa Kültürü Hakkındaki Katılımcı Düşünceleri

Avrupa ve Ortadoğu kavramlarının katılımcılar için ne çağrıştırdığı sorusu yanında Avrupa ve Ortadoğu kültürüne yönelik katılımcı algıları da incelenmiştir. Katılımcılar, Ortadoğu kültürünün gelenekçi, ataerkil bir yapıya sahip olduğunu, fazla özgürlükçü olmadığını, din temeli üzerine kurulu olduğunu, insanların yaşantılarının büyük bir kısmını din kurallarının şekillendirdiğini ve kadın haklarının kısıtlı olduğu yönünde görüş bildirmiştir. İnsanların dine endeksli bir yaşantı tarzlarının olduğunu vurgulayan Katılımcı 1’in görüşleri diğer katılımcıların düşüncelerini yansıtabilecek niteliktedir: “Ortadoğu kültürü biraz daha İslamcı, yani şeriat kanunları geçerli, işte İran olsun. Müslümanların yaşam tarzı, işte dini kurallara uygun olarak yaşamak, işte giyiniş olsun, evlenmeler olsun, bunlar hep dini yönden.” Katılımcılar Avrupa kültürünü ise, medeni, akılcı, demokratik, özgürlükçü, hayatın dini kurallara bağlı olmadan yaşandığı, insanların eşit haklara sahip olduğu, ayrımcılığın yapılmadığı ve herkesin kişisel tercihlerine göre serbestçe yaşayabildiği bir kültür olarak karakterize etmişlerdir. Örneğin Katılımcı 4, “Avrupa’da insanlara verilen değer. İnsanların kendi haklarını özgürce yaşamaları,” şeklinde bir değerlendirme yaparken, Katılımcı 10 da benzer yorumlarda bulunarak şu sözleri söylemiştir: “Avrupa kültüründe Müslüman ülkelere göre genellikle bir serbestlik var.” Bazı katılımcıların Avrupa kültürüne ilişkin olumlu düşüncelere sahip olmadıkları bazılarının ise olumlu yaklaşımlarını zaman zaman terk ettikleri ve Avrupa kültüründe gördükleri olumsuzlukları eleştirdikleri görülmüştür. Örneğin, Katılımcı 4 Avrupa’nın medeni olmadığını tam tersine kendilerinden ülkeleri kullandıklarını ve sömürdüklerini şu sözleriyle vurgulamıştır: “Ortadoğu ülkeleri hala Avrupa devletlerinin sömürgesi durumundadır. Çıkar çatışmaları yüzünden buradaki insanlar olumlu bir hava yaşamamışlardır. Haklarını serbestçe yaşamamışlardır.” Katılımcı 3 de Avrupalıların etnosentrik bakış açısından kurtulamadıklarını şu sözleriyle dile getirmiştir: “Batı kültürü denince de Haçlı zihniyeti hala devam etmekte. Ortaçağdaki zihniyet hala devam etmekte.”

Katılımcıların görüşlerinde ve düşünce yapılarında cinsiyetin kısmen rol oynadığı tespit edilmiştir. Kız katılımcıların kadın-erkek eşitliği açısından Ortadoğu ile Avrupa kültürünü karşılaştırma eğiliminde olmalarına rağmen erkeklerin böyle bir karşılaştırma yapmadıkları gözlenmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Katılımcı 6, “Ortadoğu’da en başta kadın erkek eşitliği yok. Bu aklıma geliyor,” yorumunda bulunurken, Katılımcı 8 de benzer görüşler ileri sürmüştür: “Ortadoğu denilince biraz daha dine dayalı şeyler geliyor aklıma. Kadınların hakları yok gibi bir şey.” Katılımcı 7’nin Ortadoğu’da kadın-erkek eşitliği olmadığına ilişkin görüşlerinin diğer katılımcılarından daha kuvvetli olduğu saptanmıştır: “Bayanların hiçbir söz hakkı yok. Kocaları ne derse onları yapmak zorundalar. Mesela Avrupa’ya baktığımızda bir erkekle bir kız yan yana oturabilir ama Ortadoğu ülkelerinde bunu göremeyiz. Bunun cezası, bir dizi, kırk kırbaç falan yani.” Katılımcı 7’nin bu sözleri Ortadoğu kültürüne ilişkin yanlış bilgi sahibi olduğunu göstermektedir çünkü katılımcının bahsettiği kırbaç cezası yan yana oturan kız ve erkeklere değil sadece zina yapanlara uygulanmaktadır ki bu uygulamayı da sadece bir kaç Ortadoğu ülkesinde görmekteyiz. Suudi Arabistan ve İran gibi ülkelerdeki uygulamaların tüm Ortadoğu ülkelerinde olduğunu sanarak genelleme yapma eğiliminde olan Katılımcı 7’nin, Ortadoğu’ya önyargılı bir bakış açısına sahip olduğu şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Mesela Mısır’da insanların çok pis olduğunu biliyorum, yani Arapların da. Kültürleri çok hoş değil, bize uymuyor. Şeriatla yönetiliyorlar sonuç itibarıyla.” Katılımcı 7’nin, “bunlar kulaktan dolma bilgiler” diyerek kendisinin de belirttiği gibi Ortadoğu’ya ilişkin bilgileri sağlam kaynaklara dayanmamaktadır. Sosyal bilgiler öğretmen adayının birçok kişi tarafından bilinen bir gerçeği bilmemesi (Mısır’ın şeriatla idare edilmediği gerçeği) biraz düşündürücüdür. Katılımcı 7 gibi, bazı katılımcıların da güncel gelişmelere ilişkin yanlış bilgi sahibi oldukları tespit edilmiştir. Örneğin Katılımcı 10’un “Allah’a küfretti diye şu an Türk bir insanın idamı söz konusu. Suriye’de idi sanırım,” şeklindeki ifadesi kendisinin olayın yaşandığı yerin Suudi Arabistan olduğunu bilmediğini göstermektedir.

4. YORUM / TARTIŞMA

Sosyal bilgiler eğitiminin en temel amacı yeni yetişen nesli toplumsal yaşama hazırlayacak şekilde gerekli bilgi, beceri, tutum ve değerlerle donatarak etkili vatandaşlar olarak yetiştirmektir. Küreselleşme fenomeninin sıklıkla vurgulandığı günümüz dünyasında etkili bir vatandaş olabilmek için gençlerin sadece kendi ülkelerini değil, diğer ülkeleri de çeşitli yönleriyle tanımaları ve bilmeleri gerekmektedir. Bu durum her çağda gerekli ve geçerli olmakla birlikte gün geçtikçe birbirine bağımlı bir hale gelen günümüz dünyasında daha da önemli bir hale gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, öğrencileri etkili bir vatandaş olarak yetiştirme konusunda üzerlerine büyük sorumluluk düşen sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu sorumluluklarını başarıyla yerine getirebilmeleri için öncelikle kendilerinin hızlı değişimlerin yaşandığı küreselleşen dünyayı çok iyi tanımaları gerekmektedir. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının özellikle Türkiye'nin komşularına ilişkin önyargıdan uzak yeterli bilgiye ve bu ülkeler ile Türkiye arasındaki ilişkileri farklı açılardan değerlendirebilecek düşünme becerilerine sahip olmaları gerekir. Ancak bu konuda yapılan diğer çalışmalarda olduğu gibi (Neuman, 2001), bu çalışmanın sonuçları da katılımcıların çeşitli ülkelere yönelik, kaynağı bazen kulaktan dolma bilgilere bazen de geçmişte yaşanmış bir takım olaylara dayanan olumsuz düşüncelere sahip olduklarını göstermektedir. Araştırma bulguları öğretmen adaylarının Türkiye'ye komşu Ortadoğu ve Avrupa ülkelerine yönelik olumsuz düşüncelere sahip olduklarını ve bu ülkeleri Türkiye'nin düşmanı olarak nitelendirdiklerini ortaya koymuştur. Bu bulgu, bireylerin gelişmiş ülkelere ilişkin daha fazla bilgi sahip oldukları ve bu ülkelere yönelik bakış açılarının da olumlu olduğu, gelişmemiş ülkelere yönelik ise olumsuz bakış açılarına sahip oldukları biçimindeki önceki araştırma bulguları ile kısmen örtüşmektedir (Perry & McNelly, 1988). Bu çalışmada, öğretmen adayları çalışma kapsamına giren ülkeleri gelişmişlik düzeylerine bakmaksızın tehlikeli olarak gördüklerini dile getirmişlerdir ki öğrencilerdeki bu bakış açısına Türkiye'nin jeopolitik konumunun ve tarihi geçmişinin neden olduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte, katılımcıların gelişmemiş olarak değerlendirdikleri Ortadoğu ülkelerine Müslüman olmalarının getirdiği bir tutumla daha olumlu yaklaşıyor oldukları tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının çalışma kapsamında ele alınan ülkelere ilişkin bakış açıları üzerinde kısmen de olsa cinsiyet faktörünün etkisi tespit edilmiştir. Bu etki daha çok katılımcıların Ortadoğu ve Avrupa kültürüne ilişkin yaptıkları açıklamalarda göze çarpmaktadır. Kız katılımcıların çoğu Ortadoğu'da kadın-erkek eşitsizliğinin olduğuna dair açıklamalar yaparken erkek katılımcılardan hiçbirisi bu konuda bir yorum yapmamıştır. Bu bulguya dayanarak kız öğrencilerin hemcinsleriyle ilgili toplumsal sorunlara erkeklerden daha duyarlı oldukları söylenebilir. Bunun yanı sıra, kız öğrencilerin erkek öğrencilere nazaran Ortadoğu'ya daha önyargılı yaklaştıkları, etnosentrik bakış açısıyla Ortadoğu insanlarını ve kültürünü küçümseyici basmakalıp açıklamalar yaptıkları, Ortadoğu ülkeleri hakkında bazı yanlış bilgilere sahip oldukları ve bilgilerinin sağlam kaynaklara dayanmadığı da gözlenmiştir. Araştırma bulgularına dayanarak bu durumun nedenlerinden birisi olarak kız katılımcıların Ortadoğu'ya ilişkin görüşlerinin oluşmasında kulaktan dolma bilgilerin (kız katılımcılardan bazılarının belirttiği gibi) oynadığı rol gösterilebilir. Yine araştırma bulgularına dayanarak diğer bir neden olarak da kız katılımcıların çalışma kapsamında ele alınan ülkelere ilişkin bilgi kaynaklarının daha çok medya organlarına dayanması gösterilebilir. Medyanın diğer ülkelere ilişkin taraflı ve etnosentrik bakış açısını destekler nitelikte yayınlar yaptığı literatür taramasında yer alan araştırmalarda belirtilmişti (Berry, 2003; Harrison, 1995; McLaren & Hammer, 1996; Perry & McNelly, 1988). Aynı zamanda erkeklere nazaran kız katılımcılar komşu ülkelere ilişkin edindikleri bilgi kaynakları arasında aldıkları derslere daha az gönderme yapmışlardır ki derslerde öğrenilen bilgilerin doğruluk ve bilimsellik açısından medyadan elde edilen bilgidен daha güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Veri analizinde dikkat çeken diğer bir ortak nokta ve örüntü ise öğretmen adaylarının verdikleri cevaplarda daha çok siyasi konulardan bahsetmeleri, yaptıkları açıklamalarının büyük bir kısmını tarih bilgisine dayandırmaları ve sık sık geçmişteki sorun ve olaylardan örnekler vermeleridir. Katılımcılar, Ortadoğu ve Avrupa kültürüne ilişkin düşüncelerini soran soru dışında diğer sorulara verdikleri cevaplarda gerek komşu ülkeler gerekse Avrupa ve Ortadoğu'ya ilişkin sosyolojik, ekonomik, kültürel ve benzeri açılardan pek değerlendirme yapmamışlardır. Diğer bir deyişle, öğretmen adaylarının

araştırma kapsamındaki ülkelere yönelik algılarının siyasi nitelikte olduğu görülmektedir. Bu sonuç Statt'ın (1974) bulguları ile benzerlik göstermektedir. Yani, bireyler ülkeleri kültürel, toplumsal ya da ekonomik olarak değil, daha çok siyasi yönden değerlendirmektedir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının ülkelerle ilgili bilgi kaynakları arasında kitle iletişim araçları önemli bir yer tutmaktadır. Bu bulgu da Perry ve McNelly'in (1988) araştırma bulguları ile örtüşmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin Azerbaycan'a bağlı Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden hiç bahsetmedikleri belirtilmişti. Bu sonuç Tunçel'in (2002) araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Adı geçen yazarın araştırmasında öğrencilerin Batı Trakya ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yaşayan Türk ve Müslüman soydaşlarını yeterince hatırlayamadıkları rapor edilmiştir. Bu durumun çeşitli sebepleri olabilir. Bu çalışmada öğrenciler Türkiye'ye komşu olan ülkeleri dost-düşman eksenini etrafında görerek daha çok düşmanlıklara vurgu yapmışlardır. Bu ülkelerin nüfusunun çoğunluğunun etnik kökeninin Türk olması sebebiyle öğrenciler kendilerini bu iki ülke vatandaşları ile özdeşleştirmiş, onları kendilerinden biri olarak görmüş dolayısıyla da düşman değil dost olarak gördükleri bu ülkelere bahsetme gereği duymamış olabilirler. Öğrencilerin bu ülkelere yeterince ilgi göstermemeleri veya bu ülkelere ilişkin yeterli bilgilerinin olmaması da böyle bir sunucun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabilir.

5. SONUÇLAR

Çalışma kapsamına giren ülkelere ilişkin görüşleri daha çok medya, kitaplar ve kulaktan dolma bilgilere dayanan katılımcıların düalistik (siyah-beyaz, doğru-yanlış vb.) bir düşünce yapısına sahip oldukları, komşu ülkelere yönelik bakış açılarının dost-düşman eksenini etrafında şekillendiği, açıklamalarının daha çok siyasi karakterde ve tarih bilgisine dayalı olduğu tespit edilmiştir. Komşu ülkeleri düşman olarak niteleyen ve Türkiye aleyhine dış siyaset takip etmekle suçlayan katılımcılar, araştırma konusuyla ilgili düşüncelerini açıklarken 'düşmanlık, çıkarlar, sorunlar, savaşlar, işkenceler, gerginlik' gibi kavramları sık sık kullanmışlardır. Katılımcılar din faktörünü, yani İslam dinini, Türkiye ile doğudaki komşu ülkeler arasında birleştirici bir unsur ve ortak bir payda olarak görmüş, bu sebepten Müslüman ülkelerin batıdaki ülkeler kadar tehlikeli olmadığı görüşünde birleşmişlerdir. Katılımcılar Ortadoğu'yu gelişmemiş, gelenekçi, dine dayalı hayat tarzı ve kültürün egemen olduğu ve petrol sebebiyle çıkar çatışmalarının yaşandığı bir kaos alanı olarak görürken, Avrupa'yı gelişmiş, medeni, özgürlükçü, akılcı, demokratik, bilimsel ve teknolojik ilerlemelerin kaydedildiği, dünya siyasetine yöne veren ama haçlı zihniyetini de örtülü olarak devam ettiren bir merkez olarak nitelendirmişlerdir. Bazı katılımcıların (daha çok kız öğrencilerin) komşu ülkelere özellikle Ortadoğu kültürüne ilişkin yanlış bilgi sahibi oldukları ve önyargılı bir yaklaşım sergiledikleri tespit edilmiştir.

6. ÖNERİLER

Bu çalışmada katılımcıların bir kısmının Ortadoğu kültürüne etnosentrik bir yaklaşım sergiledikleri belirtilmişti. Bu sebepten, sosyal bilgiler lisans programında öğrencilerin kendi kültürlerini üstün Ortadoğu kültürünü aşağı gören etnosentrik bakış açılarına meydan okuyacak, önyargılı bakış açılarının farkında olmalarını ve kültürel çeşitliliği tanımalarını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. Lisans derslerinde sosyal bilgiler öğretmen adaylarının farklı kültürlerle sahip insanların değerlerine, inançlarına ve yaşam tarzlarına yargılayıcı olmayan bir bakış açısı geliştirmelerine zemin hazırlayacak etkinliklere de yer verilmelidir. Kısaca, öğrencilerin basmakalıp veya tek tip bir Ortadoğu algılarının çeşitlilik içeren ve çok yönlü bir bakış açısıyla değiştirilmesi gerekmektedir. Katılımcıların Ortadoğu ve Avrupa'ya ilişkin yaptıkları açıklamaların daha çok siyasi nitelikte olduğu vurgulanmıştı. Avrupa ve Ortadoğu ülkelerinin tarihi, ekonomik, sosyal ve kültürel alt yapısına ilişkin öğrencilerin bilgi dağarcıklarının genişletilmesine yardım edecek çeşitli materyallerin (yerli ve yabancı değişik gazete haberleri, resimler, videolar vs.) derslerde kullanılması öğrencilerin siyasi karakterdeki kısıtlı ve tek boyutlu bakış açılarının genişleyerek çok boyutlu olmasına yardım edecektir. Benzer şekilde, öğrencilerin kendi alt yapılarının (yaş, cinsiyet, etnik köken, dünya görüşü, kültür gibi) sadece Ortadoğu ve Avrupa kültürüne değil diğer kültürlerle ilişkin bakış açılarını nasıl etkilediğinin farkında olmalarını sağlayacak rol oynama ve empati gibi etkinliklerin kullanılması da farklı ülke ve kültürlerle yönelik bakış açılarını genişletmelerine ve derinleştirmelerine yardım

edecektir (Bell, 1994; Harrison, 1995). Öğrencilerin farklı ülke ve kültürlerle ilişkin ilgilerini ve bilgi düzeylerini artırmak için öğretim teknolojisi araçlarından yararlanmak, ülkelerin tarihi, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerini betimleyen film kliplerini sosyal bilgiler öğretiminde kullanmak yerinde olacaktır. Bu tür filmler farklı ülkelerde yaşayan insanların yaşantılarının değişik boyutlarını somutlaştıracağından öğrencilerin ilgisini çekiceği ve öğrenilen bilgilerin de daha kalıcı olmasını sağlayacağı şüphesizdir. Bu tür bir uygulama, öğrencilerin kendi kültürleri dışındaki farklı kültürleri önyargılı, etnosentrik, basmakalıp ve miyopik bakış açısıyla değil her bir kültürü kendi bağlamında bir bütün olarak değerlendiren bir yaklaşımla görmelerini kolaylaştıracaktır.

Öğrencilerin yabancı kültürleri önyargılardan uzak olarak anlamaları için farklı kültürlerle bir etnograf gibi yaklaşarak her kültürü kendi parametreleri çerçevesinde değerlendirmeleri, incelenen kültürle ilgili farklı bilgi kaynaklarını –dokümanlar, alan çalışmaları, video ve ses kayıtları gibi- değişik bakış açılarıyla inceleyerek karşılaştırmalar yapmaları ve böylece bilişsel ve duyuşsal değişim gerçekleştirmeleri sağlanmalıdır (Byram, 1990; Scott, 1999). Öğrencilerin farklı kültürlerle karşı çarpık ve önyargılı bakış açısı geliştirmelerinin önüne geçilmesi için değişik ülkelerde yaşayan insanların kültürel davranışlarını şekillendiren değerler sistemi ve gelenekler ile kültürler arasındaki farklılıkların sistematik olarak öğrenciler tarafından incelenmesi de sağlanmalıdır (Wright, 1999).

Bu araştırmada katılımcıların farklı ülkeler hakkında bilgi edinmek için araştırma yapmadıkları, bir takım yanlış bilgilere ve önyargılara sahip oldukları vurgulanmıştır. Bu eksikliği gidermek, yanlış bilgilendirmeyi önlemek ve önyargıları asgari düzeye indirgemek için öğrencilere bireysel veya grup çalışmasına dayalı araştırma projeleri verilebilir, farklı ülkeleri ve kültürleri araştırmaları istenebilir. Yine bu amacı gerçekleştirmek için, Bell (1994) ve Scott'ın (1999) da belirttiği gibi, öğrencilerden ülkeler hakkında edindikleri bilgiler üzerinde yansıtmacı düşünme yapmaları ve eleştirel bir bakış açısıyla gözden geçirmeleri istenebilir. Ülkeler arasındaki öğrenci değişimlerinin öğrencilerin farklı ülke ve kültürleri doğru tanımlarına zemin hazırladığı bir gerçektir (Burn, 1980; Roose, 2001). Bu sebeple öğrenci değişim programlarının (Erasmus), öğretmen adaylarının farklı ülke ve kültürlerle ilişkin doğru bilgi edinmelerinde ve önyargılarının giderilmesinde etkili olacağı kuşkusuzdur. Son olarak, sosyal bilgiler eğitimi programlarında küresel ve çok kültürlü eğitime ilişkin derslerin konulması öğrencilerin bu alanda kendilerini daha iyi yetiştirmelerine, toplumu ve tüm dünya insanlarını ilgilendiren olayları ve sorunları geniş bir perspektiften ele alarak değerlendirmelerine yardımcı olacaktır.

Araştırma konusuyla ilgili yeterli sayıda çalışma bulunmadığından, aynı konu üzerinde farklı katılımcı ve yöntemlerin kullanıldığı araştırmalar yapılması hem literatürdeki eksikliği gidermek hem de konunun farklı boyutlarıyla ve derinlemesine anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Gerek bu çalışmada gerek Tunçel'in (2002) çalışmasında öğrencilerin nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Türkiye'ye komşu ülkeleri pek hatırlamadıkları, o ülkelerden pek bahsetmedikleri belirlenmişti. Bu durumun olası sebeplerinin nitel ve nicel araştırma desenleri ile incelenmesi literatüre katkıda bulunacaktır.

Not: Araştırma makalesine birinci yazarın katkısı % 80, ikinci yazarın katkısı % 20'dir.

KAYNAKLAR

- Akpınar, B. (2006). Avrupa Birliğine uyum sürecinde Türk ilköğretim öğrencilerinin Avrupa Birliği imajı. *Eğitimde Politika Analizleri ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 8-26.
- Alım, M. (2009). Coğrafya eğitimi öğrencilerinin Türk dünyası algıları (Atatürk Üniversitesi Örneği). *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 574-586.
- Al-Saadi, F. (2008). *The effect of "our brothers and sisters in humanity" programme on Omani secondary school girls' cultural tolerance*. Unpublished Dissertation Thesis Submitted for the Degree of Doctor of Philosophy at the University of Leicester.
- Banks, J. A. (Ed.) (2004). *Diversity and citizenship education*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Bell, M. (1994). Images, myths and alternative geographies of the Third World. In D. Gregory, R. Martin & G. Smith (Eds), *Human geography society, space and social science* (174-199). London: Macmillan.
- Bennett, M. J. (1986). A developmental approach to training for intercultural sensitivity. *International Journal of Intercultural Relations*, 10, 179-195.

- Berry, G. L. (2003). Developing children and multicultural attitudes: The systemic psychosocial influences of television portrayals in a multimedia society. *Cultural Diversity and Ethnic Minority*, 9(4), 360-366.
- Burn, B.B. (1980). Study abroad and international exchanges. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 449(1), 129-140.
- Byram, M. (1990). Language learners' perceptions of a foreign culture: The teacher's role. Paper Presented at the World Congress of Applied Linguistics Sponsored. Thessaloniki, Greece.
- Charmaz, C. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Coffey, A. & Atkinson, P. (1996). *Making sense of qualitative data: Complementary research strategies*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Convery, A., Evans, M., Green, S., Macaro, E. & Mellor, J. (1997) An investigative study into pupils' perceptions of Europe. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 18(1), 1-16.
- Dalton, S. (1972). *Foreign student perceptions of the United States*. Bloomington: Bureau of Educational Studies and Testing, Indiana University.
- Deping, L. (2003). Japan in the eyes of Beijing's university students. *Chinese Education and Society*, 36(6), 55-65.
- Ellis, W. E. (1998). New Zealand perceptions of America: The teaching of American history/American studies in New Zealand universities. *The Social Science Journal*, 35(2), 245-251.
- Gallup Poll. (2002). Poll of the Islamic world: Perceptions of western culture. 20 Mayıs 2008 tarihinde <http://www.gallup.com/poll/5458/poll-islamic-world-perceptions-western-culture.aspx> adresinden alınmıştır.
- Grix, J. & Lacroix, C. (2006). Constructing Germany's image in the British press: An empirical analysis of stereotypical reporting on Germany. *Journal of Contemporary European Studies*, 14(3), 373-392.
- Haas, M. E. & A. R. Inuwa. (1992). *The perception of Nigerian students In Kano State of other nations and other people*. Paper presented at the Annual Meeting of American Educational Research Association. San Francisco, CA.
- Haas, M. E. & Clary, E.. (1985). *The perception of other nations by students in Northwestern Arkansas*. ERIC Document Reproduction Service No. ED 257 710.
- Harrison, M.E. (1995). Images of the Third World: Teaching a geography of the Third World. *Journal of Geography in Higher Education*, 19(3), 285-297.
- Hodgson, N. (2008). Citizenship education, policy, and the educationalization of educational research. *Educational Theory*, 4(58), 417-434.
- Hunsberger, B., & Jackson, L. M. (2005). Religion, meaning, and prejudice. *Journal of Social Issues*, 61(4), 807-826.
- Jahoda, G. (1964). Children's concepts of nationality: A critical study of Piaget's stages. *Child Development*, 35, 1081-1092.
- Manfred, P. (1975). *The stability of student attitudes toward German language and culture over an academic year*. Paper Presented at Meeting of the Canadian Association of Second Language Teachers. Edmond, Alberta.
- Martin, D. 1985. Ethnocentrism revisited: Another look at a persistent problem. *Social Education*, 49(7), 604-609.
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (1999). *Designing qualitative research* (3rd ed.). Thousand Oaks: Sage Publication.
- McLaren, P., & R. Hammer. (1996). Media knowledges, warrior citizenry and postmodern literacies. In H. Giroux, C. Lankshear, P. McLaren, and M. Peters (Eds.), *Counternarratives: Cultural studies and critical pedagogies in postmodern spaces*. New York: Routledge.
- Menanteau-Horta, D. (1983). *The impact of participation and social contacts on international attitudes of youth (The case of Bolivia and Chile)*. Paper presented at the Annual Meeting of the International Relations Council. Minneapolis, MN.
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis* (2nd ed.). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Neuman, W.L. (2001). Fear of the "alien other": Cultural anxiety and opinions about Japan. *Sociological Inquiry*, 71(3), 335-356.
- Osler, A. & Starkey, H. (2006). Education for democratic citizenship: A review of research, policy and practice 1995-2005. *Research Papers in Education*, 21(4), 433-466.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Thousands Oaks: Sage Publications.
- Perry, D.K. & McNelly, J.T. (1988). *The news media and audience images of foreign countries: Optimism and pessimism*. Paper presented at the Annual Meeting of the International Communication Association. New Orleans, LA.
- Piaget, J. & A. Weil. (1951). The development in children of the idea of the Homeland and of relations with other countries. *International Social Science Bulletin*, 3, 561-578.
- Pike, L. W., & Barrows, T. S. (1979). *Other nations other peoples: A survey of student interests, knowledge, attitudes, and perceptions*. Washington, D.C.: Department of Health, Education, and Welfare.

- Postman, N. (1995). *The end of education*. New York: Vintage.
- Rock, S. (2004). Introduction: Religion, prejudice and conflict in the modern world. *Patterns of Prejudice*, 38(2), 101-108.
- Roose, D. (2001). White teachers' learning about diversity and "otherness": The effects of undergraduate international education internships on subsequent teaching practices. *Equity & Excellence in Education*, 34(1), 43-49.
- Said, E. W. (1978). *Orientalism*. London: Routledge.
- Saigol, R. (2005). Enemies within and enemies without: The besieged self in Pakistani textbooks. *Futures*, 37(9), 1005-1035.
- Scott, T. J. (1999). Student perceptions of the developing world: Minimizing stereotypes of the other. *The Social Studies*, 90(6), 262-265.
- Seul, J. R. (1999). Ours is the way of God': Religion, identity, and intergroup conflict. *Journal of Peace Research*, 36(5), 553-569.
- Shengluo, C. (2003a). Russia in the eyes of China's college students. *Chinese Education and Society*, 36(6), 32-39.
- Shengluo, C. (2003b). Two Americas: How Chinese college students view the United States. *Chinese Education and Society*, 36(6), 7-31.
- Shor, F. (1993). The adult learner, the news media, and the Third World: Suppressing and facilitating critical thinking. *The Journal Of General Education*, 42(4), 225-237.
- Smith, V. A. (1979). *A factor analytic approach to studying changes in student attitudes toward other nations*. Paper presented at Annual Meeting of the American Educational Research Association. San Francisco, CA.
- Spencer C. & Blades M. (2006). *Children and their environments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Statt, D. (1974). The influence of national power on the child's view of the world. *Journal of Peace Research*, 11(3), 245-247.
- Stenbacka, C. (2001). Qualitative research requires quality concepts of its own. *Management Decision*, 39(7), 551-555.
- Tunçel, H. (2002). Türk öğrencilerin zihin haritalarında İslam Ülkeleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 83-103.
- Wiegand P. (1995). Young children's freehand sketch maps of the world. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 4(1), 19-28.
- Wright, M. (1999). Influences on learner attitudes towards foreign language and culture. *Educational Research*, 41(2), 197-208.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zevin, J. & Corbin, S.S. (1998). Measuring secondary social studies students' perceptions of nations. *Social Studies*, 89(1), 35-38.

EXTENDED ABSTRACT

One of the primary goals of social studies education is to develop civic competency and social understanding on students' part. As its name implies, social studies education as a field of study aims to enhance students' ability to understand the social world and their place in it. The ultimate aim is to help prepare students as citizens who have both positive disposition and necessary skills to be able to effectively participate in civic life and public affairs. For this reason, students are expected to be concerned with the social, cultural and political developments and changes taking place in the world. Since the world has become increasingly interdependent as a result of rapid globalization which is the most distinctive phenomenon of the twenty-first century, students are expected to pay close attention to what is going on not just at the local and national levels but at the global level as well. That is, they need to understand the state of affairs and developments not only in their nation's culture, economics, and politics but also in other nations' too to be able to become informed, reasoned and competent citizens capable of meeting the demands and challenges of the 21st century. Raising such students depends in large part on the preparation of effective and skillful social studies teachers who have knowledge and skills to help students attain such goals. Therefore, it is important that research into teacher cognition, especially their conceptions of other nations and their attitudes toward different cultures, be carried out to make empirically informed judgments about both the professional development of social studies teachers and the effectiveness of social studies teacher education program in terms of realizing its ends. Hence, the purpose of this study was to investigate social studies teacher candidates' views of the neighboring countries of Turkey with an emphasis on their perspectives on the cultures of the Middle East and Europe.

Even though there are some studies done on this topic, i.e., research subjects' perceptions of other nations and cultures (e.g., Akpınar, 2006; Haas & Inuwa, 1992; Neuman, 2001; Saigol, 2005, Spencer & Blades, 2006), a review of literature reveals that it is not sufficiently investigated in the field of social studies education in Turkey. One of the reasons for the dearth of research on the topic is

that compared to other fields of studies, social studies education is a newly established field in Turkey dating back to just 1998, so the number of research studies in the field is relatively low and thus in need of growing. Other reason has to do with the fact that the importance of global education and multicultural education has been neither adequately understood nor sufficiently emphasized in the social studies education curriculum. This study was undertaken to fill the gap in the literature and to bring the importance of the topic to the attentions of educational policy makers, curriculum developers and social studies educators in Turkey. Based on qualitative research methodology, this study sought answers to the following research questions:

What sources do social studies teacher candidates use to get information about other countries in the world?

What are the perspectives of social studies teacher candidates on the neighboring countries of Turkey?

What conceptions of the Middle East do social studies teacher candidates hold?

What conceptions of Europe do social studies teacher candidates hold?

What thoughts do social studies teacher candidates have about the cultures of the Middle East and Europe?

Research participants consisted of 10 pre-service social studies teachers at a university located in the western part of Turkey. Gender of participants was equally distributed as 5 females 5 males. Participants were given a pseudonym to protect their identity. Semi-structured interviews were the main tool of data collection. Each participant was interviewed individually at a time and place convenient for them. Each interview was audio-taped and transcribed verbatim. Interview transcripts were analyzed through inductive qualitative data analysis methods (Coffey & Atkinson, 1996; Marshall & Rossman, 1999; Miles & Huberman 1994). Data were segmented by assigning codes to participants' viewpoints and explanations. Once all interview transcripts were coded individually line by line with low-level or open codes, categories were created based on the similarities and differences among codes (Patton, 2002). Then cross-case comparisons among categories were made to detect the patterns and themes in the participants' perspectives. To ensure the credibility of the findings, the data analysis process for every interview transcript was carried out by two researchers independently and the results were compared.

Findings indicated that a dualistic thinking characterized the viewpoints of the participants whose perceptions of the neighboring countries of Turkey were shaped by a mentality based on a friend-enemy dichotomy. Without exceptions, all the participants had negative attitudes toward Turkey's neighbors, viewing them as the enemies of Turkey. Participants' explanations or thoughts about the research topic under investigation were basically political in character and underpinned by such concepts as war, hostility, tension, exploitation, imperialism, and colonialism. They drew heavily on their historical knowledge base while explaining their perspectives on the relationship between Turkey and its neighbors. Whereas participants positively viewed the European culture as civilized, rational, democratic, in favor of freedom, tolerance and human rights, they had a sort of biased conceptions of the Middle East, viewing its culture as backward, traditional, provincial, and religious. Some participants also had misconceptions and disinformation about different aspects of the Middle East, especially about its culture. The study also revealed that participants' gender had an effect on their views of these distinctive cultures.